

A művész, ha kell, megalázkodik, ha kell, átírja a Tartuffe ötödik felvonását, féreggé válik a férgek között, csak hogy elfogadják

Függő játszmák

Vannak drámák, melyek – esztétikai és irodalmi értéküktől függetlenül – már keletkezéstörténetükkel beírják magukat a történelem nagy krónikájába. Mihail Afanaszjevics Bulgakov Moliere című darabjának sorsa (a magyar színpadokon *Álszentek összeesküvése*, *Képmutatók cselszövése* és *Őfelsége komédiása* címmel is játszották) önmagában is érdekes kérdéseket vet fel.

VARGA EMESE

Bulgakov 1929 őszén írja az *Álszentek összeesküvését*, párhuzamosan az *Álalom* volt címet viselő, „ördögéről szóló regény” (*A Mester és Margarita*) első változatával. Közben a *Menekülés* című drámáját szovjet ellenesnek nyilvánítják, így – ahogy korábban a *Bíbersziget*, illetve a *Zojka lakása* című színmű miatt – tiltólistára kerül.

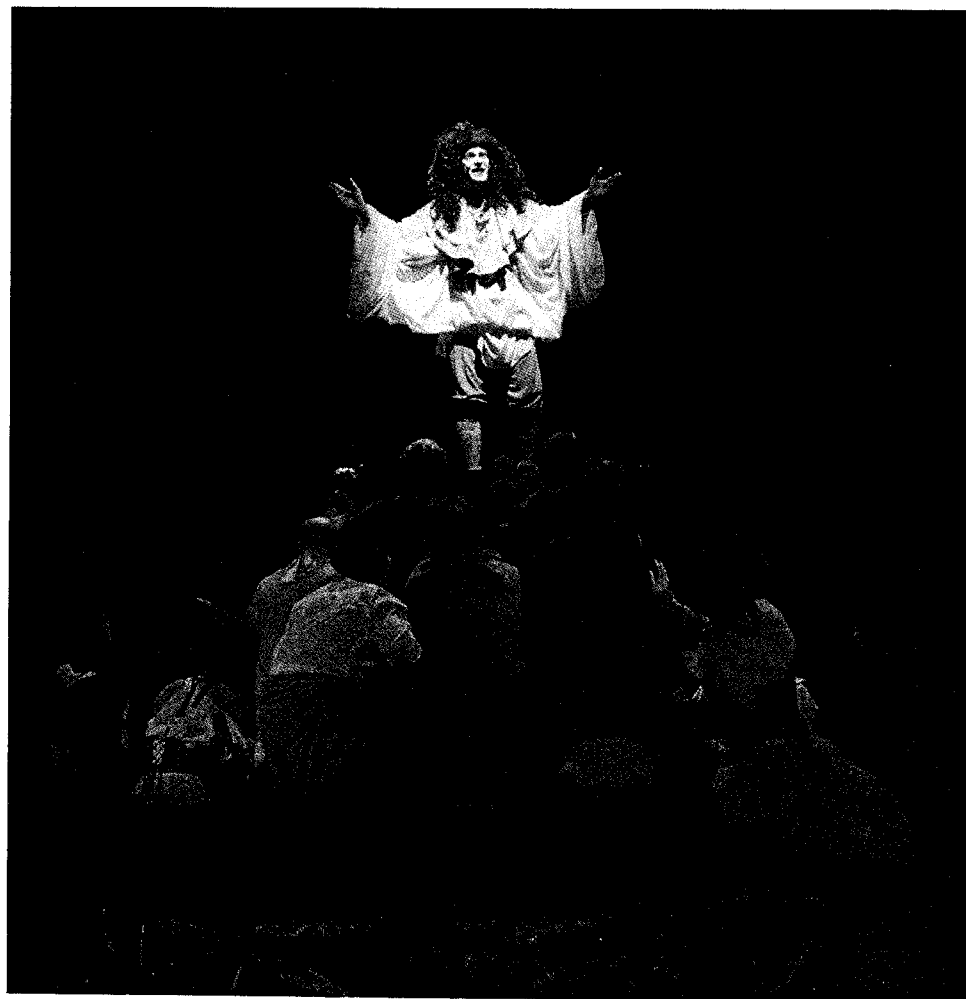
zámában nem lehetek hasznára, nagylelkűen engedjen szabadon” – fakad ki kissé teátrálisan.

Ami ezután történt, arra sem Bulgakov, sem a véres tollú ítések nem számítottak. A világtörténelem egyik legvéresebb kezű diktátora személyesen hívta fel a kesergő drámaírórt. Ön tényleg külföldre szeretne menni? Nagyon elege van belőlünk? – kérdezi a Gazda, majd ajánlatot tesz: Bulgakov válasszon egy színházat és adjon be egy kérvényt.

A Művész Színházban

Így kerül Bulgakov Európa egyik legfontosabb színházi műhelyébe, Sztanyiszlavszkij színházába segédrendezőnek. Az *Álszentek összeesküvésének* kálváriája azonban itt nem ér véget. 1932 márciusában ugyan elkezdődik a próbafolyamat, de csak 4 év múlva kerül sor a bemutatásra. Sztanyiszlavszkij színháza ugyanis olyan különleges pozíciót vívott ki magának, hogy addig próbált egy-egy előadást, ameddig a művészeti vezetés jónak látta, senki nem

relni az eredeti koncepciónak megfelelő mederbe. A bemutatóra végül 1936. február 15-én került sor. A visszaemlékezések szerint elbűvölő előadás volt, bár nem igazán tükrözte a bulgakovi szándékot: a pompás díszletek és jelmezek, a legapróbb részletekig kidolgozott színészi játék elfedte az alapgondolatot. A főpróbák közönsége ujjongva fogadta a hatalom és a művészet konfliktusát körüljáró színpadi játékot, a bemutatón azonban már megjelentek a keselyűk. „Nincs helye szovjet színpadon”, „tipikus kispolgári melodráma” – minősítették Bulgakov sorsdrámáját. A pontot az i-re a Pravda kritikája tette fel: „külső csillogás hamis tartalom” – írta az irányadó kritikus. És hét előadás után az *Álszentek összeesküvése* végleg lekerült a műsorról. Bulgakov ezt követően otthagyta a Művész Színházat, s a moszkvai Nagyszínházhoz szegődik, ahol többnyire operett librettókat ír. A dráma szövege 1962-ben jelenik meg először a Szovjetunióban, a következő bemutatóra pedig 1966-ban

illetve a Zojka lakása című színmű miatt – tiltólistára kerül. Nem csoda, hogy ezek után Bulgakov a hatalommal szembeni ellenérzését beleszövi Moliere történetébe.

Az Író és a Gazda

A metaforába burkolt tiltakozás azonban nem oldja meg az egyre súlyosbodó egzisztenciális problémáit, ráadásul 1930 márciusában a Műsorpolitikai Bizottság elutasítja a Moliere bemutatói kérelmét is. Ezért végső elkeseredésében Bulgakov levelet fogalmaz a Szovjetunió kormányának, személyesen Sztálin elvtársnak, melyben tételesen felsorolja sérelmeit (301 bírálathoz csupán 3 pozitív recenziót kapott), s közli, hogy tervszerű megsemmisítése eredményes volt. „Kérem a szovjet kormányt, rendelje el, hogy feleségem, Ljubov Jevgenyjevna Bulgakova kíséretében azonnali hatállyal elhagyjam a Szovjetunió területét. Miután íróként itt, a ha-

előadást, ameddig a művészeti vezetés jónak látta, senki nem siettethette a közönséggel való találkozást. Így történhetett meg, hogy csak 1935-ben – addigra már kétszer változott a díszletterv és a rendezői koncepció – jut el a társulat és az előadás rendezője, Gorcsakov arra a pontra, hogy megmutassa Sztanyiszlavszkijnak a közös alkotás gyümölcsét.

Sztanyiszlavszkij, aki korábban pazarnak találta Bulgakov drámáját, ekkor megállapítja, hogy hiányzik a vezérfonal. Emellett túlonként emberinek találja Moliere alakját, ezért, hogy a drámaköltő zsenialitását megmutassa, újabb monológokat „rendel” Bulgakovtól, aki több hónapos vita és küzdelem után megtagadja a drámai szöveg átdolgozását. Sztanyiszlavszkij meghökken, majd néhány próba után felhagy az átrendezéssel, s az előadás befejezését Nyemirovics-Dancsenkó dramaturgra bízta, aki elfogadja a szerző szándékát, megpróbálja az előadást visszate-

Szovjetunióban, a következő bemutatóra pedig 1966-ban kerül sor.

Olvasatok

Az Álszentek összeesküvését magyar színpadon először 1970-ben mutatták be: a friss diplomás Iglódi István rendezte meg a Katona József Színházban Major Tamás főszereplésével (XIV. Lajos: Óze Lajos, Charon érsek: Tyll Attila). Tíz évvel később a Vígszínház tűzte műsorra Bulgakov drámáját Ófelsége komédiája címmel, parádés szereposztásban (Moliere: Darvas Iván, Madleine Béjart: Ruttkai Éva, Armande Béjart: Hernádi Judit, XIV. Lajos: Lukács Sándor). A szereposztás érdekessége, hogy a Zacharie Moirront játszó Szakácsi Sándor később, 2002-ben Vidnyánszky rendezésben XIV. Lajossá „lépett elő”, Gáspár Sándor pedig, aki Marton László vígszínházi rendezésében az Igazságos varga szerepét játszotta, a 2014-es székelyféri-

A Komáromi Jókai Színház tegnap – a színházi világnapon – mutatta be Bulgakov Álszentek összeesküvése című drámáját Martin Huba rendezésében

vári előadásban Moliere-ré értett.

Az első két magyar nyelvű bemutató szereposztása és rendezői koncepciója jól mutatja a két különböző értelmezési lehetőséget, melyet Bulgakov színműve felkínál. Iglódi az ősbemutatóhoz hasonlóan pompás látványvilágot teremt színpadi hőseinek, Marton viszont egy szürke, karkai miliót alkot, nem rekonstruálja Moliere világát, hanem a hófehér katonai egyenruhába bújtatott királlyal, teljesen konkrét jelekkel felfedi a modellhelyzetet: a sztálinizmus gépezetét. Major Tamás és Darvas Iván Moliere-je is két különböző fel-fogásról árulkodik: egyik a hatalmi mechanizmusba beépült zsenialitás művész, majd az elegáns, szellemiségében kimagasló, de valójában tehetetlen értelmiségi jelent meg a színpadon. Vajon melyik elgondolás állt közelebb Moliere-hez, s melyik Bulgakovhoz?

Bulgakov nagyságát jelzi, hogy valójában nemcsak ezt a két olvasatot kínálja fel, hanem alapvetően lehetőséget teremt a hatalom és a művészet viszonyáról való közös gondolkodásra. S bár a darab olvasható történelmi játékként, és visszafejtethető a sztálinizmus módszerei, lényegében sokkal magasabbra tör: a társadalmi függés örökérvényű játszmáit vázolja fel. Azokat a csapdahelyzete-

ket, melyeket a demokrácia illúziójában sem tudunk elkerülni. A szerző nem idealizálja főszereplőjét, hanem emberi arcot ad a zsenialitásnak, megmutatva Moliere önzését, hiúságát, felsőbbrendűségi tudatát. A művészt, aki ugyanúgy nem válogat az eszközökben, mint ellenfelei: ha kell, megalázkodik, ha kell, átírja a Tartuffe ötödik felvonását, féreggé válik a férgek között, csak hogy elfogadják. S amikor rádöbben, hogy veszített, hogy mindezek ellenére megfosztották szárnyaitól, összeomlik. Soha ne alázkodik meg, nem éri meg! – mondja a megrendült zseni tehetségtelen szolgájának, aki éppúgy mindenre képes, mint gazdája. Csakhogy amíg Bouton az életét mentené, addig Moliere az Ideát őrzi, az igazság és szabadság ideáját.

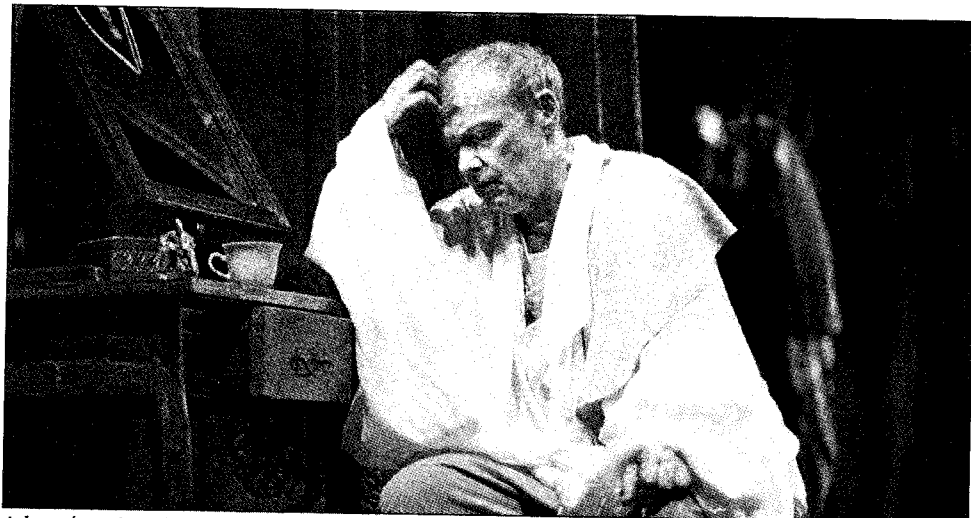
Kudarcs és halál

85 év telt el Bulgakov drámájának születése óta. Amikor Bulgakov papírra vetette a Moliere-t, mely a szerző műfaji megjelölése szerint „színdarab zenéből és fényből”, a szlovenszki magyar színházi körökben éppen „háború dúlt” a színházi koncessziók ügyében. Akkoriban a szakma tiltakozása ellenére újra kettéválasztották a pozsonyi és a kassai színi kerületet, mert ez a megoldás, a jól kiszámított politikai stratégia

alapján, rövidesen mindkét társulatot koldusbotra juttatta. Hogy ki volt a korszak Moliere-je, nem egyértelmű. (A korabeli színi igazgatók között talán Faragó Ödön, akiben egyaránt megvolt az elhivatottság, a tehetség, a vezetői készség, s olykor bizony nem válogatott az eszközökben, ügyesen építgette az utat a döntéshozókhoz, amíg egyszer csak feleslegessé nem vált.)

Azóta ugyan sokat változott a királyi palást és az ideológiai töltet, de a történelem csak néhány perccel hagyott arra, hogy megpihenjünk a változás illúziójában. Átalakulás helyett deformálódás tanúi lehetünk: most már a főideológusoknak tapsikolunk, s lassan éhen halnak a „moliere-ek”.

A Komáromi Jókai Színház tegnap – a színházi világnapon – mutatta be Bulgakov Álszentek összeesküvése című drámáját Martin Huba rendezésében. Marton Huba tizenkét évvel ezelőtt rendezett először a komáromi színházban, akkor Spiró György Imposztorát vitte színpadra, mely szintén a Tartuffe apropóján beszél színházról, társadalomról, politikáról. Csakhogy: amíg Spiró Boguslawskija egy nagy gesztus, egy virtuóz művészi villanás után tovább lép a vidéki társulattól, addig Bulgakov Moliere-je nem menekül el Angliába, belehal a kudarcba.

A komáromi Moliere: Mokos Attila

(Kiss Gábor Gibbó felvételei)